

УДК: 338(091):339.9 (477)

**СТРУКТУРНІ РИЗИКИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ:
УРОКИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ**

Гордіца К.А.

к.е.н., науковий співробітник

ДУ „Інститут економіки та прогнозування НАН України”

У статті за допомогою ретроспективного аналізу розкрито взаємовплив розвитку міжнародної торгівлі та структурних змін у національному господарстві. На прикладі Київської Русі показано роль зовнішньоекономічних зв'язків у соціально-економічному житті патріархального суспільства. Обґрунтовано актуальність економічних і політичних ризиків, що при цьому виникають.

Зміна пріоритетів, напрямів та механізмів інтеграції України у світовий економічний простір, необхідність розширення та якісного оновлення її зовнішньоекономічних зв'язків передбачає суттєві структурні зміни в українській економіці, що відповідають запитам світового економічного розвитку. Поряд із тим, історично обумовлені структурні зміни в національному господарстві об'єктивно впливають на ступінь і характер участі країни у міжнародному поділі праці. Ретроспективний аналіз цього взаємовпливу дозволяє оцінити реалізацію інтеграційного потенціалу України на різних етапах її історичного розвитку і приймати більш обґрунтовані, історично вивірені рішення під час розроблення заходів державної структурної та зовнішньоекономічної політики.

Численні історичні дослідження, зокрема П.Ляценка, Б.Рибакова, П.Толочка, інших вчених, засвідчують, що міжнародна торгівля відіграла визначну роль у становленні державності та економічному розвитку Київської Русі: вигідне географічне розташування на перетині євразійських торговельних шляхів зумовило її активну взаємодію з Візантією, країнами арабського Сходу та Середньої Азії, Скандинавії та

Центральної Європи. Це сприяло культурному піднесенню міст, розквіту в них десятків різноманітних ремесел, технологій будівництва й архітектури, корабельної справи, мистецтва тощо.

При цьому предметами експорту були насамперед традиційні продукти промислів – мед, віск, хутра; згодом, у міру розвитку ремесла, їх доповнили льон, шкіри, ювелірні вироби, зброя, кольчуги тощо – проте їхня частка у структурі експорту залишалась порівняно незначною. Це пояснювалось загалом натуральним характером тогочасного господарства: внутрішній ринок був розвинений слабо, у сільській місцевості більшість ремісничих виробів виготовлялись на замовлення. Тим часом імпорт складали переважно предмети розкоші – шовкові тканини, парча, оксамит, коштовна зброя, вишукані прикраси, прянощі та ін. – виробництво яких вимагало інших кліматичних умов або більш високої технології та майстерності.

Така структура зовнішньої торгівлі засвідчує, що її головними бенефіціарами були представники князівської верхівки суспільства, тоді як основна маса населення – смерди-землероби – не отримували від неї майже жодного зиску. Проте саме вони слугували джерелом найбільших експортних потоків, сплачуючи князю та боярам данину здебільшого продуктами мисливства й бортництва і водночас надаючи повне забезпечення князю та його військовій дружині під час „полюддя”. Фактично, ті товари, що йшли на експорт, спочатку вилучалися в населення шляхом позаекономічного примусу.

Крім того, відповідаючи власною особою за невиплату данини, або масово потрапляючи під час княжих усобиць у полон, смерди ставали „челяддю” – невільниками, призначеними на продаж. Работоргівля, за визнанням М.Покровського, Д.Ловайського, деяких інших істориків, була найприбутковішою складовою не лише давньоруського, а й усього середньовічного зовнішньоекономічного обігу: через замкнений характер натурального господарства на ринку завжди бракувало робочих рук. І в

міру того, як зростали споживчі апетити князів, посилювалась хижацька експлуатація підвладних їм земель і дедалі частішими ставали загарбницькі набіги на землі сусідів.

Зрештою, подальший занепад ресурсної бази народного господарства і зовнішня експансія, що відбувалась такими самими екстрактивними методами, зумовили поступовий розклад централізованої влади та економічне, а згодом і політичне відокремлення удільних князівств; внаслідок зниження ролі старих торгівельних шляхів, зокрема шляху „з варяг у греки”, великі міста поступово втрачають роль міжнародних торгових центрів, цей статус тимчасово зберігає лише Київ, але монгольська навала завершила справу остаточного розвалу країни.

Зважаючи на зазначене, стає більш зрозумілою роль зовнішньоекономічних зв'язків у соціально-економічному житті патріархального суспільства з нерозвиненими суспільними інститутами і повною зневагою до прав людини. Міжнародна торгівля не здатна внести відчутних позитивних зрушень у структуру традиційного господарства, якщо для цього не визріли об'єктивні соціально-економічні умови; поряд із тим вона створює ризики ресурсного виснаження економіки через редистрибутивну рентну поведінку місцевої еліти.

Таким чином, не проводячи прямих історичних паралелей, сучасним економістам-теоретикам і практикам у галузі міжнародних економічних відносин варто взяти до уваги, що в умовах технологічної відсталості та за відсутності адекватних інституційних запобіжників неконтрольований розвиток зовнішньої торгівлі може спричинити вимивання з країни як матеріальних, так і людських ресурсів, руйнуючи внутрішній ринок і підриваючи основи життєздатності національного господарства і самої державності.